

Stavebně historický průzkum zámek Lipová

Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze

Vedoucí úkolu: Dr. D. Líbal

Zpracoval:

Dějiny objektu: Dr. O. Mácha

Architektonický rozbor: Ing. M. Baštová

Stavební historie: Ing. M. Baštová, Dr. D. Líbal

Urbanisticko architektonické zhodnocení: Ing. Baštová, Dr. Líbal

ZÁMEK LIPOVÁ – HANŠPACH, OKRES DĚČÍN

DĚJINY OBJEKTU

Nejsevernější město v Čechách, Lipová, se v pramenech vyskytuje výhradně pod názvem Hanšpach (resp. Hainsbach a podobně znějícími ekvivalenty). Jméno tohoto okresního městečka ve Šluknovském výběžku znamenalo původně „Hainův (Hagenův) potok“; naše osada byla tedy pojmenována podle potoka, nad nímž byla založena (A. Profous,; *Místní jména v Čechách*, díl I., str. 520).

Zmínky o Lipové jsou již z 15. a 16. století (1418: der schopen zu Hainspach, Beitr. Zur Gesch.v. Dux, 85; 1566: Hainspach, diss Dorff leit in der Hft Schlukenu, DZV 58, E7; 1574: „městečko řečené Šluknov... poddaní k Hainspachu....s poddanými ze vsi Hainspachu“, DZm, 45, A 31; ze 17. století rok 1634 „ v ovčíně Hainspachu, AMV-UR pan.hanšp. 10 a 12).

Lipová vznikla sloučením čtyř sídel, ležících většinou podél Liščího potoka; nejstarší částí je patrně Horní Lipová. Do dějin širšího okolí se Lipová zapsala zejména selským povstáním z roku 1680, které bylo krutě potlačeno; kromě šesti poprav byla odvetou mimořádná robota při budování velkého zámeckého rybníka.

Dostáváme se k zámeckému objektu, který se svou čelní frontou obrací právě ke zmíněnému rybníku s ostrovem. Ovšem problematika je mnohem složitější, neboť v Lipové existoval starý zámek, dnes pivovar (v základech renesanční ze 16. století, který byl roku 1680 upraven do dnešní podoby – dlužno podotknout, že tato stavba byla již demolována, pozn. aut.) a nový zámek barokní z let 1737 – 1739 (J. HŮRSKÝ, J. SRBA,; *České Švýcarsko*, str. 135, SOA Děčín, Lipová, karton č. 106.

V archivních pramenech však chybí, že nový zámek byl zbudován na „panenské“ půdě. Tuto možnost traduje novější literatura (srv. výše) Ani A. Sedláček ve 14. díle svých Hradů (str. 127) si nevěděl rady, neboť svou stručnou stať uzavírá datem 1696 a obecným konstatováním, že „ v držení potomstva zůstal Hanšpach až do 19. století (nejen že Hanšpachem zde má na mysli patrně obec, ale vůbec se nezmiňuje o novém zámku).

Otázka zůstává zatím otevřena. Nejpřijatelnější se zdá být řešení, že prvotní zámecká budova po třicetileté válce již nevyhovovala požadavkům pohodlného bydlení a nepřispěla ani úprava z 80. let 17. století. Po výstavbě nového objektu ve třicátých letech sedmnáctého století slouží již starý zámek jiným účelům a pojem zámek v Lipové je trvale spojován s barokní architekturou.

V tomto elaborátu úvodem nastíníme i dějiny prvotního zámeckého stavení (původní tvrze), abychom získali přehled o majitelské posloupnosti v Lipové před rokem 1737.

Hanšpach náležel odedávna ke hradu Honštejnu a jak se zdá, ještě v roce 1418 (Beiträge zur Geschichte von Dux, 85). Zda-li potom patřil k Vildštejnu, není známo, ale můžeme se domnívat že jej Albrecht Berka s Vildštejnem neprodal a připojil k získanému Šluknovu. Při dělení roku 1566 jej dostal Jan ze Šlejnic (Hicke, Die Freiherren v. Schleinitz) a zbudovali si tu tvrz (DZV 58, E 7).

Týž statek pak prodal roku 1571 Kryštofovi ze Šlejnic a jeho bratřím Hanahaugoltovi a Abrahamovi (zemřel roku 1594). Po Kryštofově smrti (1601) měli jej synové Kryštof a Haugolt se zmíněným již Hanahaugoltem a protože jej nemohli udržet, prodán roku 1602 Radslavovi ze Vchynic (Sedláček, Hradý, 14. díl, str. 127). Ten roku 1619 odkazuje Hanšpach Vilémovi ze Vchynic (DZV 135, H 11 a DZV 192, D 13 – 18). V desce č. 192 se jmenuje „zámek Honspoch“.

Vilém se sice zúčastnil stavovské vzpoury, ale dovedl se omluvit a statky mu byly císařem ponechány. Nevinu úplně neprokázal, ale dle císařské rezoluce ze dne 12. června 1628 byl „zůstaven“ pouze z milosti při fideikomisních statcích Teplice, Benešově, Hanšpachu, Kamenici, Rumburku, Zahořanech a Tašově, které jemu a jeho bratřím (Václavovi, Radslavovi ml. a Oldřichovi) odkázal roku 1616 jeho strýc Radslav starší z Vchynic (DZV 139, M 21). Dle výše citovaného odkazu DZV 192, D 9-24, mělo připadnout na díl Viléma panství Teplické s Doubravskou Horou a s dílem statku Benešov; na díl Radslava ml. panství Hanšpach a Kamenice. Avšak dle zmíněné císařské rezoluce byl Vilém Vchynský povinen, kdyby nepřistoupil na katolické náboženství, vystěhovat se z království českého do konce měsíce června a statky na nejbližší tři roky jisté katolické osobě (nakloněné však císaři) odevzdat do správy. Mimo to byla císařem darována Vilémovi pohledávka 40.000 zlatých rýnských, náležející jeho odsouzeným bratřím Oldřichovi a Radslavovi ml. po jejich otci. Naproti tomu mělo královskému fisku připadnout jejich ostatní jmění, totiž roční plat 4.000 kop míšeňských Radslavovi ml. ze statku Hanšpachu a Kamenice. Kdežto v Zahořanech pobralo císařské vojsko obilí a dobytek, jenom v Hanšpachu a Rumburku zůstalo zachováno obilí a jiné svršky (T.V:Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, str. 858-859).

Když se však později Vilém zapletl do zrady Valdštejnovy a v tom zahynul, bylo roku 1634 jeho jmění zabráno a Hanšpach připadl Volfovi hraběti z Mansfeldu. Tomuto polnímu maršálu byl nejvyšší císařskou rezolucí ze 4. července 1635 odměnou za jeho věrné služby rozhodnuto a 3.12. 1635 darováno a dědičně ponecháno panství Hanšpach (DZV 145, B 2; DZV 215, K 18 a DZV 622, G8).

Hanšpach pak držen ke Šluknovu až do roku 1662. Tehdy jej dostali za díl M. Markéta hraběnka Slavatová, rozená Trautsonová a její bratr František Eusebius Trautson (DZV 72, M 25). V tomto vkladu jmenován zámek Hansbach s blíže neidentifikovanou úřední budovou (Ambthaus); za zmínku na tomto místě stojí byty a stáje, pivovar a ovocná zahrada.

Markéta Slavatová vlastní pak Hanšpach sama a prodala jej své dceři roku 1696 Anežce Salmové (DZV 404, M 28). V držení potomků zůstává pak Hanšpach až do 19. století, kdy je vystřídali Thunové; v 18. století však dochází k suplování starého zámeckého objektu novou architekturou a zde vlastně začíná historie, která tvoří náplň tohoto elaborátu.

Materiály k dějinám nového barokního zámku v Lipové jsou deponovány ve Státním oblastním archivu v Děčíně. Na první pohled se zdá, že zpráv je dostatek; při analýze spisů Velkostatku Lipová však vyplývá, že z účtů a jiných stavebních extraktů (včetně velké řady zámeckých inventářů) je možno použít pro potřeby tohoto elaborátu pouhý zlomek. Veliký význam pro studium stavebního růstu novostavby má plán z roku 1737, o kterém více níže.

Autoři uměleckých památek Čech 2 (str. 266, heslo Lipová) tvrdí, že architektem zámku byl J. Costa a že objekt pochází z let 1737 – 1739. Costu sice nemůžeme archivně doložit, ale počáteční éra výstavby (stavělo se již roku 1736) je uspokojivě dokumentována právě existencí vynikajícího plánu („Cavalier prospect“) ze 4. srpna roku 1737 v měřítku pražských loktů, kde se výslovně poznamenává, že se jedná o „...das Hainspaches neu erbaudende Schloss...“ (nově vystavěný zámek) a dodejme, že stav prací je na tomto drobném plánu zachycen v takové podobě, jak staveniště v létě roku 1737 vypadalo. Plán je zcela originální, neboť v pohledu z ptačí perspektivy zachycuje rozestavenost celé dispozice a navíc zachycuje i ve střední části obou křídel příkop. Vzhledem k tomu, že fotografie tohoto plánu je v příloze, vysvětlíme i legendu. Černá barva znamená, co je již vystavěno, modrá (ve skutečnosti se jedná o barvu zelenou) značí zcela vystavěné základy (fundamenta), žlutá symbolizuje vyzděné základy do výšky jednoho lokte a červenou jsou vymalovány ty plochy, které se budou zdít.

U plánu je malý účet prací z července téhož roku. Zedníkům bylo tehdy dáno 185 fl., tesařům 53 fl., kameníkům 127 fl., kováři 15 fl.; jsou zastoupeny i další podružné profese. Za vápno bylo vydáno 103 fl. Celková suma všech výdajů činí nemalou částku 632 fl. (Vs. Lipová inv.č. 532-534, karton č. 106).

Součástí plánu je na rubu jakási skica půdorysu zámku s písmeny A, B, C, D a E a soupis toho, jak byly vykopány základy a do jaké míry byla plocha vyzděna.

Za hraběte Leopolda ze Salmu, proslulého válečníka na tureckém poli, byl budován spolu se zámkem i špitál.

Z úhrnných extraktů stavebních účtů vyplývá kromě částek za vydání řemeslníkům a na stavební materiál apod. i skutečnost, že práce na zámku se protáhly až do roku 1762. Znamená to tedy, že výstavba nového zámku v Lipové trvala čtvrt století (je samozřejmé že závěr vyplnila jen činnost polosezonní a práce byly zastoupeny jen zámečnické, kovářské, sklenářské, pokrývačské, natěračské a malířské).

Dle extraktu malířského účtu z let 1737 až 1746 bylo zapláceno celkem:

zedníkům	6.036 fl. 27 kr.
za mimořádnou práci	229 fl. 25 kr.
poddaným tesařům	1.069 fl. 23 kr.
polírům	320 fl. 7 kr.
tesařským mistrům	
z Georghthalu	192 fl. 43 kr.

těmto za mimořádnou práci	
mimo smlouvu	290 fl. 10 kr.
zámečníku Antonínu Haaszekovi	
za pomoc při zednických pracech	191 fl. 7 kr.
kováři z Hanšpachu	
Ch. Grohmannovi	596 fl. 45 kr.
za hřebíky, cvočky, železný drát a plech, včetně podobného materiálu	942 fl. 20 kr.
za železné mříže	196 fl. 3 kr.
za skleněné tabule	648 fl. 51 kr.
truhláři	1.738 fl. 28 kr.
různá vydání zámeckou stavbu	904 fl. 47 kr.
pokrývačům	591 fl. 24 kr.
sochaři Christianu Riedlovi ze Schönau	120 fl. 30 kr.
aj. drobné různé účetní položky	
Celkem	27. 755 fl. 33 kr.

7. říjen 1745

(SOA Děčín, Vs Lipová, kt. č. 106

Z prvního samostatného účtu z 1. května 1737 („z nově začínající stavby zámku“) vyplývá jen to, že na stavbu bylo přivezeno velké množství dřeva, prken (desek) hřebíků a cihel (ibid. Inv.č. 532 – 534).

Již od roku 1737 (vlastně až do roku 1745) jsou pravidelně na stavenišť dodávány i mříže ze železa, skleněné okenní tabule. Rok 1738 – dodávky cihel, dřeva a železa (Bau Rechnung bey der Hoch Reichs Gräffl. Excell. Salmischen Herrschaft Hainspach, Ober Neuen Schloss – Bau pro anno 1738 ibid.).

Následujícího roku obdobné výdaje, nikde však konkrétní údaje o postupu výstavby; dle velké zásilky cihel (množství není uvedeno) můžeme hypoteticky předpokládat výrazné zvýšení stavby (1.c.).

Účet za kalendářní rok 1739 prozrazuje, že stavba zámku byla již patrně hotova, neboť převažují práce dokončovací (zejména kovářské, buduje se ostění dveří a na hlavním schodišti již existovaly sochy z tvrdého pískovce). Nezdá se pravděpodobné, že by se pomýšlelo na dekorativní prvky, kdyby zámek nebyl alespoň částečně pod střechou. Již v roce 1739 byla jedna socha opravována (patrně poškozena řemeslníky). Schloss- Bau, Schmiede Arbeith Register , karton č. 106). Velké vydání za hřebíky na krovky je svědectvím toho, že v roce 1740 byl zámek asi již definitivně zastřešen (Bau – Rechnung 1740, karton č. 106).

Roku 1741 lze již z účtů vyčíst jen drobné výdaje za prkna a různé truhlářské práce. Také se dokončovala podlahová krytina, okna a jiné. Opět velká dodávka hřebíků, plechu a rákosu (na stropy). Zámečnické práce po celý rok (Bau – Rechnung etc. 1741 ibid.).

Účty z dalších let svědčí o jakési přestávce.

Účet z 16. července 1746:

za vyzdění záchodu 14.11. 1746 a za dalších 6 a ½ dne prací	2 fl. 12 kr.
tesařům	94 fl. 46 kr.
kameníkům	77 fl. 24 kr.
sochaři	51 fl.
lamačům kamene	56 fl. 15 kr.

zámečníkům	57 fl. 45 kr.
kotlářům	73 fl.
sklářům	32 fl. 45 kr.
truhlářům	132 fl. 45 kr.
pokryvačům	31 fl. 5 kr.
malířům	88 fl. 12 kr.
za nátěry v interiéru	23 fl. 18 kr.

(SOA Děčín, Vs Lipová, kt.č. 106).

Z října 1747 hlášeno ještě přijetí cihel a nákup černého plechu (bau Rechnung 1747, ibid.). I následující rok je důkazem, že práce se nezastavily od ledna do prosince (Bau-Rechnung 1748, ibid.). Drobné položky v roce 1749 dokumentují fakt, že na zámku byl čilý řemeslnický ruch (Bau-Rechnung, ibid.). V roce 1750 zaplaceno ještě zedníkům (od 1. 1. Do 31. 10.) 21 fl. a 13 kr. (Schloss Bau Rechnung 1750, 1.c.). Roku 1752 stály zednické práce 31 fl. a 6 kr. tesařské 5 fl. a truhlářské 42 fl. a 5 kr.; jsou zastoupeny i další profese (Schloss Bau Rechnung 1752, 1 c.). Teprve v roce 1753 končí definitivně rubrika zedníků (Schloss Bau Rechnung 1753, 1.c.). Stavební účty této řady pokračují ještě v letech 1754 – 1762, ale to jsou jen efemérní položky (SOA Děčín, Vs Lipová, karton č. 106, inv.č. 532-534).

Inventáře zámku Hanšpachu jsou pro účely tohoto elaborátu nevhodné (soupisy dveří a zejména podrobná deskripce klik a kování) nebo torzovitě. Pouze z inventáře z roku 1760 (Inventarium des Hainspacher Schlosses über alle und jede Mobilien, sambt denen darzu gehörigen Neuen Gebäuden, was sich im Jahr Anno 1760 alda befindet“), který tvoří součást fondu Velkostatek Lipová, můžeme eliminovat alespoň místnosti a jiné prostory, které jsou následující:

1. Sklep po pravé ruce, 2. Sklep (kvelb) na maso, 3. Sklep polevé ruce, 4. Jáma pro vejce, 5. Schodištní těleso do sklepa, 6. Pokoj pro kuchaře, 7. Kuchyňka, 8. Kuchyňka pro měděné nádoby, 9. Kuchyňka (?) pro železné nádoby, 10. Kuchyňka pro mosazné náčiní 11. Sklad, 12. Komora pro víno, 13. Sklad dřevěného nářadí a jiné, 14. Kvelb, 15. Komora pro uhlí, 16. Záchod, 17. Pánský pokoj,(pozn. chybí jakékoliv označení pro podlaží či křídla apod.) 18. Kvelb pro majoliku, 19. Kvelb pro nádoby z majoliky, 20. Další komora či kvelb pro nádoby, 21. Totéž pro starou majoliku, 22. Hofmistrovský (vychovatelský) pokoj (nebo pokoj správce), 23. Příruční kvelb, 24.(hudební nástroje: buď se jedná o místnost nebo o pouhé ocenění nástrojů) 25. Důstojnický pokoj, 26. Vjezd a dolní chodba, 27. Pokoj pro lokaje, 28. Vedlejší pokoj, 29. Knihovna, 30. Laboratoř nebo pracovna (v orig. Laboratori), 31. Záchod, 32. Kuchyň vrchního představeného, 33. Kvelb, 34. Pánský pokojík, 35. Sklep, 36. Obývací pokoj představeného 37. Úřední kancelář, 38. Světnice na psaní, 39. Kancelář, 40. Úřední místnost, 41. Schody do archivu, 42. Archiv, 43. Šatna, 44. Parádní pokoj, 45. Předpokoj, 46. Služební pokoj, 47. Záchod, 48. Pokoj pro sluhu, 49. Šnekovité (točité) schody, 50. Kabinet hraběte, 51. Pokoj hraběte, 52. Pokoj, 53. Galerie, 54. Pokoj pro hostiny, 55. Předpokoj (předsín) neboli malý pokoj pro hostiny, 56. Ložnice, 57. Kabinet hraběnky, 58. Pokoj, 59. Dámský pokoj, 60. Záchod, 61 Schody, 62. Kapucínský pokoj, 63. Pokoj pro komtesu, 64. Vedlejší pokoj, 65. Oratoř (modlitebna), 66. ? 67. Chodba z prvního poschodí, 68. Schody do horního poschodí, 69. Pokoj pro kněze, 70. Pokoj hraběte Františka Václava, 71. Pokoj hraběte Antonína, 72. Vedlejší nebo služební pokoj, 73. Pokoj, 74. Záchod, 75. Vedlejší nebo služební pokoj, 76. Předsín nebo předpokoj, 77. Holandský pokoj, 78. Služební pokoj, 79.

Rakouský pokoj, 80. Sál, 81. Saský pokoj, 82. Služební pokoj nebo předsíň, 83. Vídeňský pokoj, 84. Hlavní schody a chodba v horním poschodí, 85. Lékárna, 86. Záchod, 87. Dva pokoje ...(?), 88. Další pokoj, 89. Předsíň či předpokoj, 90. Iluminovaný pokoj, 91. Zahradní pokoj, 92. Komora pro nábytek, 93. Komora u pudy, 94. Salla Terena ? (v něm. orig. totiž „Salatraine“), 95. Byt pro zahradníka, 96. Skleník, 97. Skleník vedle kůlny, 98. ? 99. Byt hlídače, 100. Malý dvorec (statek), 101. Komora ?, 102. Konírna kůlna pro vozy, 103. Konírna vrchního představeného, 104. Byt vojenského šikovatele (seržanta) (Feldwebels Wohnung) – (Vs Lipová, karton č. 106, inv. č. 532-534; SOA Děčín).

U zámku byla hned od založení zřízena zahrada, od které vedla lipová alej (J.G.Sommer, Das Königreich Böhmen, I. díl, str. 266). Vystavěný zámek byl dvoupatrový, podélného a podivného (sic) rozvrhu o rizalitech na přední třetině bočních stran a větším výstupku uprostřed do nádvoří (Čechy, díl XII., str. 57).

Inventář z listopadu 1809 („Inventarium über alle und jede in dem Hoch-Reichs-Alt-Gräfl.Sallmischen Herrschaft Hainspacher Schloss befindlichen Mobilien etc.“), jak napovídá jeho německý titul, se opět pro naše stavební popisy nehodí. Plány z 19. století již nedokumentují zámek, ale hospodářské budovy, jako cihelnu, pivovar apod. (Vs Lipová, karton č. 131, inv. č. 592).

Zámek byl opraven v 1. polovině 19. století (snad v roce 1834). Tuto zprávu nebylo možno doložit archivně (Umělecké památky Čech 2, str. 266). Neexistence informací i pro druhou polovinu 19. století je způsobena hiátem ve fideikomisních spisech i památkových fondech SOA (viz. 1. Prameny).

Oceňovací tabele fideikomisních panství Hanšpach z 20. Listopadu 1896 hovoří jen čísla, která nás mohou jen zajímat okrajově (zámek čp. 1: stavební parcela č. 141, výměra 1455,92 m²). Zámecká zahrada opatřena tyčkovým plotem. Na zámeckém nádvoří vyžděný kanál je přikryt dlaždicemi. Zeď terasy a kamenným zábradlím je vysoká 4,30 m, kamenný vodojem je vybaven fontánou (Bewerthungs-Tabelle der auf der Fidei-Comiss Herrschaft Hainspach, Beil. Nr. 15; FdK, VII E 86, 1896, karton č. 1313 (II-881)).

Na konci 19. století vypadal interiér zámku následovně: „Vnitřek však překvapí mnohými vzácnostmi, nábytkem krásně vykládaným, skvosty z kořisti turecké, zbraněmi i šperky. Kastelán provádí (sic) síněmi a ukazuje portréty držitelů panství. V bibliotéce jest zařazeno mnoho tisíc svazků.

Stinný park staromódního vkusu rozstírá se daleko za zámkem“ – Scházíme-li od zámku k městu, „první oči zrak se potkne, je rozlehlý pivovar. V jeho sladovně sotva by kdo shledal starý první zámek panský; tak proměnil si stavbu sládek svým potřebám (Čechy, díl XII, str. 57-60).

Jinak o stavební historii postrádáme od 60. let 18. století prakticky (až na nepatrné výjimky) až do současnosti archivních dokladů. Závěrem ještě poznámka k majitelům. Roku 1666 – jak jsme se zmínili výše – Marie Markéta Slavatová převedla dědické právo k Hanšpachu na svou dceru Marii Anežku, manželku Františka Viléma ze Salmu a z Reifferscheidtu (1696), jehož rodu (Leopold 1769, DZV 235, K 18 a DZV 683, C; František Václav hr. Salm byl uveden v držení 16. 2. 1769 a umírá 1802; František Vincent přejímá majetek 3. 12. 1803 – DZV 862, A 30, umírá 1842; Jan 1847 – DZV 1369, A 17; v pol. 19. stol. František Josef Alois – DZV 1379, B 19; Hlavní kniha k DZV H II, fol. 1). Posledními majiteli zámku byli Thunové (Ottův slovník naučný, 10 díl, str. 867, heslo Hanšpach).

Stavební aktivitu můžeme předpokládat jedině za hraběte Osvalda Thuna-Hohensteina, kdy fideikomisní panství mělo výměru 2 730 ha a patřil k němu kromě zámku i pivovar a poplužní dvůr. Naposledy byl zámek patrně přístupný veřejnosti počátkem 20. století.

PRAMENY, LITERATURA, PLÁNY, EDICE PRAMENŮ

PRAMENY:

Státní ústřední archiv v Praze:

A. Desky zemské větší (DZV)

DZV 58, E 7; DZV 72, M 23; DZV 139, H 11; DZV 145, B 2; DZV 176, K 2; DZV 192, D 13; DZV 215, K 18; DZV 235, K 18; DZV 404, M 28; DZV 622, G 8; DZV 683, C 6; DZV 862, A 30; DZV 1296, A 13-20; DZV 1351, D 12; DZV 1369, A 17; DZV 1379, B 19; DZV 1383, C 19;

Desky zemské menší (DZm) DZm 45, A 31;

Hlavní kniha k deskám zemským větším H II, fol. 1

Fideikomisní spisy (FdK)

- Protokol o inventuře a separaci fideikomisního panství Hanšpach 1896, karton č. 1312/II (880; VII E 86, 1895-1896) Přílohy 1 – 50

- Protokol o soudním odhadu fideikomisního panství Hanšpach 1896, karton č. 1313/II (881; VII E 86, 1896), Přílohy 1 – 33

Protokol o inventuře a separaci fideikomisního panství Hanšpach 1913, karton č. 1314/II (882; VII E 86, F 67/98), Přílohy 1-20 (neúplné) – karton 1314

Nová manipulace:

Elenchy - heslo Hainsbach: H 20

- heslo von Thun: T 15 (bez odkazu na Hanšpach)

- heslo von Salm: S 82 (bez odkazu na Hanšpach)

- heslo von Mansfeld: M 36

- heslo Kinský (Wchynský): K 18

- heslo Schleinitz v. Schleinitz: S 23/a

Spisový materiál: - H 118 – 1, 2, 3, 4, (Hainsbach)

- S 207 – 1, (Hainsbach)

- T 14 – 4, (Hainsbach)

- H 20 – 2, S 3-4, (von Mansfeld)

- K 18, H 20 – 1 (Kinský)

Stará manipulace:

Elenchy: - heslo Hainsbach: H 118 (bez vhodného odkazu)

- heslo von Thun: T 68 (bez odkazu na Hanšpach)

- heslo von Salm: S 11 (bez odkazu na Hanšpach)

- heslo Slawata v.: S 87 (opět bez odkazu)

- heslo von Mansfeld: nezastoupeno

- heslo Kinský: K 9

- heslo Schleinitz v. Schleinitz: S 197

Spisový materiál: - K 9/72 (Kinský)
- S 197/40, 43 (Schleinitz)

České gubernium – publicum (ČS-publ.):

Lipová (Hanšpach) sice v rejstříku tohoto fondu nezastoupena, ale jedná se pouze o špitál (inv.č. 2617)

Indikační skizza: viz 3. Plány

České gubernium – všeobecná registratura:

- inv.č. 215: záležitosti fideikomisů 29/8/1 – Hanšpach, karton č. 234

- inv.č. 2403: záležitosti jednotlivých měst 13/534/1 – Hanšpach, nyní Lipová, karton č. 2135

- inv.č. 4200: různé, karton č. 2522

Tereziánský katastr, Litoměřický kraj:

- spisy inv.č. 1747. Lipová – panství, st. Sign. 14, karton č. 517 (fasse a nevizitační nálezy bez odkazu)

Památkový úřad Vídeň (PÚ/R): karton č. 18

Zemský památkový úřad (ZPÚ): karton č. 10 a 20

Státní památková správa (SPS): heslo Lipová (chybí)

Česká státní účtárna (ČSÚ): heslo Lipová (Hanšpach) – není zastoupeno

Státní pozemkový úřad (SPÚ) deponovaný v Mladé Boleslavi:

Inv.č. 807, L 636-637/1-4, velkostatky JUDr. Oswalda Thun Hohensteina-Salm-Reifferscheidta: Hanšpach, nyní Lipová, okr. Děčín, 1921-1945, kartony č. 5136-5139

Německá osídlovací společnost (NOS): heslo Lipová/Hanšpach není ve fondu zastoupeno

Archeologický ústav ČSAV – archiv:

Inv.č. 4063/46

Státní oblastní archiv Litoměřice – pracoviště Děčín:

Fond: Velkostatek Lipová

K fondu Vs Lipová existuje podrobný inventář z roku 1965, v němž bylo k zámku v Lipové nalezeno:

1. Spisový materiál ke stavbě zámku z let 1737-1762 (inv.č. 532-534, karton č. 106 celý)
2. Dále spisy týkající se vrchnostenských staveb a oprav, stavební plány (viz. 3 Plány) zámecké inventáře z 30. let 19. století a starší (inv.č. 592, s. d. karton č. 131).
3. Zámecké inventáře z let 1736-1797 (inv.č. 518, karton č. 103) a inventář zahrady v Lipové (inv. č. 521, s. d., karton č. 103).

Ikonografie:

Archivním průzkumem zatím nebyla objevena. Z literatury citujeme:

- obr. 2864 na str. 58: Zámek v Hanšpachu (frontální pohled s rybníkem a ostrůvkem v popředí na dvoupatrovou zámeckou budovu), in.: Čechy (Společnou prací spisovatelův a umělců českých vede A. Jirásek), díl III., Severní Čechy, Praha s.d.
- Sběrka fotografické dokumentace Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze (SÚPPOP): jediná fotografie; Lipová (Hanšpach): celkový pohled, kolorovaná litografie, rozm. 24 x 34,5 cm, originál ve státním zámku v Mnichově Hradišti (okr. Mladá Boleslav), inv. č. 230/92 svoz Zahrádky, SÚPPOP inv.č. 117. 105, fotografováno roku 1975, fotograf Č. Šíla. – Autorem obrazu je Waldemar Rau, datování 1852, (je to opět frontální pohled na zámek, vpředu rybníček s ostrůvkem, na břehu dřevěný altán; na střeše nad hlavním tympanonem patrně piniová šiška nebo kamenná váza).

3. Plány:

- Sběrka map a plánů (SMP), SÚA Praha; heslo sice zastoupeno, ale jedná se o komunikace
- Plán z fondu Vs Lipová (SOA Litoměřice – pracoviště Děčín) v měřítku pražských loktů z r. 4. 8. 1737: půdorys nově vystaveného zámku v Lipové (více v textu); karton č. 106
- Plán k fondu FdK (Fideikomisní spisy, SÚA Praha): panství Hainspach r. 1913, 1: 30.960 m, kreslil J. Zimmerhackel, inv.č. F 67/98 – 405 (příl. č. 1.) karton č. 1314/II (882); vidět situace Hanšpachu.
- Indikační skizza, 5033 – LI 123, Lipová/Hainspach, rok 1843, zámek /Schloss 141/ leží mezi zámeckým rybníkem a kostelem sv. Šimona a Judy, jeho půdorysnou dispozici s rizalitem před plochou průčelí možno dobře z plánu vidět (SÚA Praha)
- Sběrka plánů, studijní a grafické dokumentace, SÚPPOP: plány zámku v Lipové neexistují
- Rovněž ve fondu SPÚ a dalších žádné plány nejsou

Edice pramenů:

- Karel Doskočil: Berní rula 2, Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule, Praha 1953, str. 370
- Tereziánský katastr český, sv. 2, Rustikál, k vydání připravili Aleš Chalupa, Marie Lišková, Josef Nuhlíček a František Rajtoral, Praha 1966, str. 108, sub. 844 – Lipová
- Tereziánský katastr český, sv. 3, Dominikál, k vydání připravili Pavla Burdová, Dagmar Culková, Eliška Čáňová, Marie Lišková a František Rajtoral, Praha 1970, str. 287, sub 844
- Regesta, FRB a další edice: bez odkazu

Literatura:

- BÍLEK, T.: *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*, spisů musejních č. CLV, Praha 1882, s. 753, 858-59, a 865.
- ŠIMÁK, J. V.: *Čechy, společnou prací spisovatelův a umělců českých vede A. Jirásek*, díl XII., Severní Čechy, Praha , s.d. (nakladatel J. Otto), heslo Hanšpach s. 57 a 60.
- HŮRSKÝ, J.: (vedoucí autorského kolektivu), SRBA, J.: *České Švýcarsko a Šluknovsko*, Praha, 1960, s. 135, heslo Lipová
- KOTYŠKA, V.: *Úplný místopisný slovník království českého*, Praha, 1895,s. 330, heslo Hanšpach

Mapa hradů a zámků Československa, Bratislava, 1966, s. 61
Masarykův slovník naučný, díl III., Praha 1927, s. 64, heslo Hanšpach
ORTH, J., SLÁDEK, F.: *Topograficko-statistický slovník Čech*, Praha, 1870, s. 136
Ottův slovník naučný, 10 díl, Praha 1896, s. 867
Ottův slovník naučný, 22 díl, Praha 1904, s. 550-552
PROFOUS. A.: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny, díl 1.*, Praha 1927, s. 520
REIDL, F. X.: *Beitrag zur Geschichte von Dux*, Dux, 1886
RIEGER, F. L.: *Slovník naučný, díl 3.*, Praha, 1863, s. 639
SCHALLER, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen, 5 díl, Lautmeritzer Kreis*, Praha a Vídeň, 1787, s. 219
SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 14.*, Praha 1923, s. 127, sub Tvrze okolo Šluknova
SEDLÁČEK, A.: *Místopisný slovník historický království českého*, Praha s.d., dokončeno v Písku 1908, s. 206
SOMMER, J. G.: *Das Königreich Böhmen; statistisch-topografisch dargestellt, 1. Díl – Leitmeritzer Kreis*, Praha 1833, s. 266
Studie rekonstrukce zámku Lipová pro rekonstrukční účely (elaborát SURPMO z října 1973 s poř. č. 494-19-130)
KOL. AUT.: *Umělecké památky Čech*, 2. Díl, Praha 1978, s. 266
Velkostatek Lipová 1561-1936, Inventář, státní archiv Litoměřice – pobočka Děčín, Děčín 1965.

ARCHITEKTONICKÝ ROZBOR

SITUACE:

Tříkřídlá dvoupatrová budova pravidelného rozsahu. Obě boční křídla z vnější strany na koncích rozšířena o mohutné rizality. V hlavním středním křídle na ose situovány vstupy – v současnosti ze strany čestného dvora, původní ze strany protilehlé vnější strany, podél které vede k zámku přístupová alej po hrázi rybníka. Střední křídlo zvýrazněno hodinovou vížkou. Čestný dvůr natočen k severovýchodu. Přejíždí v terasu, která se zdvihá nad parkem 2 – 3 metry a od nějž je oddělená segmentově konvexně vyklenutou zděnou balustrádou. Na ose parku kamenný bazén půdorysně ve tvaru kvadrilobu, dále v zahradě kamenná socha „Alegorie lovu“ (2. třetina 18. století) (pozn. aut.: socha pravděpodobně podle smlouvy z 25. 10. roku 1740 od autora Christiana Riedla z Grossschönau u Šluknova, kdy u něj objednával kamenické práce pro nový zámek hrabě Leopold Vilém Salm-Reifferscheidt-Hainpach (jednalo se o 4 sochy na centrálním schodišti, kamenické práce na kašně a výzdoba nad centrálním vstupem do zámku).

FASÁDY:

Všechna průčelí zámku mají jednoduchý charakter, odpovídající barokní etapě výstavby zámku, byla vytvořena naráz. Oba hlavní vstupy klasicistně opravovány.

Průčelí mají hladkou omítku, sedí na kamenném soklu, nároží armována kvádrovanými lizénami, nad přízemím obíhá pásová kordonová římsa. Okna vsazena do kamenných pravoúhlých neprofilovaných ostění s pravidelnými rozestupy ve všech průčelích. V přízemí jsou okna jednoduchá, do špalet před okna zapuštěny původní barokní mříže z ohýbaných hranolových prutů, spojovaných prstenci. Okna v prvním patře jsou výrazně větší než ve druhém a v přízemí. V prvním a druhém patře jsou okna dvojitá, vnější křídla se otevírají ven. Jsou vyměněna na počátku tohoto století, v prvním patře s příčnickem do tvaru T, ve druhém patře jsou prostá dvoukřídlá. Dnešní hlavní průčelí je devítiosé, boční křídla do čestného dvora sedmikřídlá. Průčelí těchto křídel zvýrazněna z vnějšího konce plochými tříosými rizality. Na ose průčelí křídel v přízemí jsou situovány postranní vstupy do zámku, rámované pravoúhlými kamennými ostěními s nadsvětlíky. Před vstupy kamenné vnější vyrovnávací stupně. Obě čelní průčelí bočních křídel jsou čtyřosá. Vnější průčelí křídel mají deset okenních os, z čehož tři spadají do hluboce předstupujících rizalitů. Bývalé hlavní průčelí (k cestě) je patnáctiosé, po stranách ploché dvouosé rizality, na ose průčelí hlubší tříosý.

Dnešní hlavní průčelí, orientované na osu čestného dvora má střední tříosý rizalit ukončen trojúhelným štítem, vybíhajícím nad hlavní římsu. Ve štítě je umístěna čtvercová hodinová deska s arabskými ciframi, hodinové ručičky chybí. V samém vrcholu štítu je dochován nápis: CVM tVrCI s pVanans In tVto strVX erat seDes (letopočet 1737).

Na ose rizalitu v přízemí je umístěn vstupní portál o segmentovém záklenku s mohutným svazkovým hlavním klenákem. Vjezd lemován ze stran dosti plochými pásovanými kamennými pilastry se soklem a konzolovitou hlavicí. Konzola zdobena píšťalami a reliéfními lvími hlavami. Konzoly podpírají kamenný balkon, umístěný ve výši obíhající korodnové římsy. Balkon má klasicistní železné, pěkně profilované zábradlí. Na balkon ústí dvoukřídlé balkonové dveře s horním nadsvětlíkovým dílem. Dveře vsazeny do kamenného

lištového ostění s patkou, volutovými uchy s kapkami. V nadpraží křivkovitě vykrojená supraporta, ukončená sedlově zalomenou profilovanou římsou.

Uprostřed protilehlého severozápadního průčelí, na ose hlubokého tříosého rizalitu, zazděn původní vstupní portál vjezdu do zámku a nahrazen sdruženým oknem. Kamenný, bohatě profilovaný lištový portál má segmentový odsazený záklenek a mohutný svazkový klenák. Portál z boku lemují odstupňované liseny, vybylé cvikly pětiúhelného tvaru zdobeny rámováním. Kordová římsa nad portálem uskakuje a na ní dosedá kamenný reliéf trofejí. Uprostřed reliéfu alianční znaky ve dvojici kartuší pod společnou korunkou, kterou nesou dva lvi.

Všechna tři křídla mají sedlové střechy, na koncích bočních křídel provedeny valby, ve střeše vikýře. Komíny pravidelně rozmístěny ve hřebenu střech. Z optického středu zámku vyrůstá čtverhranná kamenná hodinová, nepřiliš vysoká vížka s nárožními volutami. Na střeše vížky posazena čtyřboká urna, na jejím vrcholu železná korunka, uprostřed makovice, po stranách čtyři kovové snítky. Na bocích urny pod hraběcí korunkou znak ve tvaru dvojice ryb (pozn. dvojice ryb – lososů – znak hraběcí rodiny Salmů – salm = losos).

DISPOZICE:

Přízemí paláce je v celém rozsahu sklenuté, dispozice je přehledná, snažící se o maximální symetrii. Všechna tři křídla jsou v zásadě podélnými dvojtakty s chodbou při vnitřním dvoře s místnostmi orientovanými do vnějších průčelí. Na ose středního křídla leží zrušený průjezd. V obou bočních křídlech jsou umístěna schodiště.

Komunikační chodba, obíhající ze tří stran čestný dvůr zámku je jednotně zaklenuta křížovou klenbou na odsazené patce; čela výsečí jsou půlkruhová. Bývalý průjezd má o čtyři stupně nižší podlahu než oběžná chodba. Novodobě vložená příčka napříč průjezdem umožnila spojit obě vnější chodby v jeden celek. Bývalý průjezd je uprostřed konstrukčně předělen dvěma mohutnými pilíři na dva poloprostory, shodně zaklenuté stlačeně valenými klenbami na odsazených patkách s obdélným vpadlým zrcadlem na vrcholu. V klenbách vždy po třech dvojicích protilehlých výsečí, z nichž krajní dvojice jsou trojboké a vnitřní pětiboké. Vložení pětibokých výsečí souvisí patrně s úpravou vjezdů do průjezdu asi ve čtyřicátých letech 19. století (Půlkruhové záklenky výsečí byly nízké, zvláště v rozích, nahrazeny segmentovými). Úprava povrchů, stěn i klenby, je patrně z výše zmíněného data.

Týká se to přístěnných pilastrů, většinou zdvojených, půlkruhových lichých arkád, vpadlého obdélného zrcadla s hrubozrnnou omítkou v klenbě apod. Po obou stranách bývalého průjezdu jsou ve středním křídle symbolicky situovány po dvou obdélných prostorách, zaklenutých neckovými klenbami na odsazených patkách a s koutovými lunetami. Ve vrcholech kleneb jsou zrcadla obdélná, obdélná s vykrojenými rohy, čtyřlístková. Místnosti propojeny jak mezi sebou dveřmi v hladkých kamenných ostěních, tak každá jednotlivě do komunikační chodby. Dvojice místností byly vytápěny topnými komorami, přístupnými z chodby. Dvířka komor vsazena do kamenných hladkých ostění.

Jihozápadní křídlo navazuje konstrukčně i dispozičně na střední křídlo – při vnitřním dvoře chodba, při vnější straně prostě řazené místnosti za sebou. V západním rohu křídla jsou dvě užší obdélné místnosti zaklenuté křížovými klenbami na odsazených patkách a s půlkruhovými čely výsečí. Následující prostora, sekundárně přepažená na dvě, je zaklenutá stlačeně valenou klenbou, prostoupenou třemi dvojicemi pětibokých výsečí se segmentovými

čely. Vrcholnice této klenby je kolmá vůči klenbám sousedících místností. Klenba je pozdější, vložená patrně až za klasicismu. Další užší podélná místnost má opět klenbu křížovou jako rohové dvě prostory křídla. Následuje dvouramenné vřetenové schodiště z přízemí do prvního patra, přístupné z komunikační chodby v každém podlaží. Schodiště má fabionový zrcadlový strop. V témže místě ústí do chodby v přízemí schodiště ze sklepních prostor, rozkládajících se pod jihovýchodním koncem křídla. Ramena sklepního schodiště jsou na sebe kolmá. Za schodišťovým prostorem k jihovýchodu leží opět užší obdélná místnost, zaklenutá křížovou klenbou na odsazené patce. Místnost je sekundárně přepažena příčkami na menší komory spíš hospodářského charakteru. Prostora není přístupna z komunikační chodby, ale z rohové místnosti křídla. Vstupní dveřní portálek místnosti je kamenný, bohatě profilovaný, odlišný od běžně používaných dveřních portálů v přízemí zámku.

Jihovýchodní třetina jihozápadního křídla se pravoúhle rozšiřuje o široký rizalit, situovaný na vnější straně křídla. Zde se mění konstrukční systém křídla a končí komunikační chodba. Konec křídla je rovněž dvoutraktový, avšak oba trakty jsou přibližně stejně široké. Trakt při vnitřním dvoře obsahuje dnes předělenou, avšak původně jednu prostoru, zaklenutou stlačenou valenou klenbou. Klenba sedí na přízedních pilířích a je prostoupena třemi dvojicemi protilehlých trojbokých výsečí s půlkruhovými čely. Jedna střední výseč sekundárně přezděna na pětiúhelnou se segmentovým čelem. Při této zdi je rovněž pozdější přízdívka, související s úpravou komínů. Druhý, vnější trakt rozšířené části křídla obsahuje dvě stejně velké místnosti, zaklenuté opět křížovými klenbami na odsazené patce a s půlkruhovými čely výsečí. Do příčné nosné mezitraktové zdi na rozšířeném konci křídla jsou opět vsazeny dva kamenné dveřní profilované portálky. Tyto portálky v celkovém počtu tři, nacházející se blízko sebe na jihovýchodním konci jihozápadního křídla v přízemí, se odlišují od všech ostatních portálů v budově a jsou typově starší než vlastní zámek. Byly ještě použity sekundárně z budovy, která stála buď v těchto místech a byla při novostavbě nynějšího zámku stržena, či přivezeny z nějaké jiné demolice. Renesančního původu.

Severovýchodní křídlo je v obryse zrcadlově identické s jihozápadním křídlem, v dispozici přízemí se však lehce odlišuje. Při vnitřní straně křídla až po jeho rozšíření obíhá komunikační chodba. Vnější, širší trakt obsahuje v severním rohu zhruba čtvercovou místnost, zaklenutou neckovou klenbou a koutovými lunetami. Místnost je napojena na prostory středního křídla (dnes je průchod zazděn) a na spodní podestu schodiště, ležící v témže traktu křídla jihovýchodně od zmiňované nárožní místnosti.

Hlavní schodiště zámku je čtyřramenné, pilířové konstrukce. Ramena schodišť překlenuta segmenty, podesty českými plackami. Schodiště vede z přízemí přes obě poschodí až na půdu. Na podestách pravidelně vyhloubeny ve stěnách půlválcové niky s konchami, ve kterých byly nepochybně umístěny plastiky (dnes prázdné). Niky rámovány plochými lištami, přerušeny v patě konchy plochou náběžnou římsou. Mezi pilíře schodiště je vloženo zděné zábradlí s vykrojenými otvory ve tvaru obdélníků s odsazenými půlkruhy nahoře a dole.

Za schodištěm směrem k jihovýchodu leží v křídle úzká místnost zaklenutá prostou půloválnou klenbou. V podélné zdi místnosti sousedící se schodištěm jsou dvě hlubší, segmentově zaklenuté niky. Následující, dnes jedna místnost, je zaklenuta dvěma křížovými klenbičkami na odsazených patkách. Dřívější příčná zeď, která oddělovala od sebe původně dvě malé, zhruba čtvercové komory, byla novodobě proražena dvěma průchody, takže z ní zbyl jen střední pilíř. V jihovýchodní zdi dnešní spojené místnosti jsou zazděny dva

průchody. Poslední místnost křídla před jejím rozšířením je rovněž zaklenuta půlkruhovou klenbou s jedinou pětibokou, patrně sekundárně vloženou výsečí. Do této prostory ústily oba průchody z předchozích dvou malých komor; ve zdivu jsou zazděny dva prosté kamenné portálky. Do protilehlé zdi ústí jednoramenné úzké schodiště z menší sklepní prostory, ležící pod křídlem.

Jihovýchodní třetina křídla je pravouhle rozšířena o široký rizalit. Dispoziční řešení této části křídla se odlišuje od rozšířené třetiny jihozápadního křídla. Zde je rovnoběžně s jihovýchodním průčelím situována užší chodbovitá místnost, zaklenutá obdobně s komunikační chodbou přízemí křížovou klenbou na odsazené patce a s půlkruhovými čely. Zbylá větší část jihovýchodního konce křídla se jeví jako příčný dvojtakt se zdvojenou střední zdí, v níž je umístěno úzké schodiště jak ze sklepa do přízemí, tak z přízemí do 1. patra (výstup do 1. patra je v úrovni 1. patra zazděn). Obě místnosti po stranách schodiště jsou stejně velké a jsou zaklenuty stlačeně valenými klenbami na odsazených patkách se dvěma dvojicemi protilehlých pětibokých výsečí.

Sklepy pod zámeckou budovou nejsou příliš rozsáhlé. Pod severovýchodním křídlem je vyhlouben jen menší, segmentově cihelně zaklenutý sklípek. Byl patrně vyhlouben až později, někdy ve čtyřicátých letech 19. století při pozdně klasicistních úpravách zámku. Do sklípku se schází schodištěm, vestavěným do zdvojené střední zdi na rozšířeném konci křídla.

Skupina tří sklepních prostor pod jihovýchodním koncem jihozápadního křídla; je přístupna dvouramenným schodištěm ústícím do komunikační chodby v přízemí příslušného křídla. Ramena schodišť jsou na sebe kolmá. Ramena jsou překlenuta cihelnou segmentovou a valenou klenbou. V místech, kde schodiště podchází pod příčnou nosnou zdi křídla, oddělující její rozšířenou část od vlastního křídla, je do klenby vložen půlkruhový kamenný pas. Obvodové zdivo kolem ramen schodiště je kamenné, smíšené z velkých a malých kamenů, barokní.

Pod schodištěm se otvírá předsíňka zhruba čtvercového půdorysu, překlenutá stlačeně valenou kamennou klenbou. Do předsíňky ústí v protilehlých zdech dvoje dveře, vsazené do sekundárně použitých pozdně gotických až raně renesančních kamenných pravouhlých portálků. Portálky jsou identické, ze stran předsíňky opatřené ukosením s patkou jak na stojkách, tak i v nadpraží. Podle polohy patek v nadpražním kameni je vidět, že při předešlém použití byly stojky portálku usazeny blíže sebe. Portálky z vnitřní strany mají výžlebek pro dveře. Tento výžlebek vytesán už pro tyto dveře.

Portálkem v pravé, tj. jihozápadní zdi předsíňky možno vstoupit do rozlehlého obdélného sklepa zaklenutého půlkruhově valenou kamennou barokní klenbou. Klenba vyskládána z pravidelných velkých obdélných kvádrů. Nad vstupem do klenby vsazena trojboká kamenná výseč.

Z předsíňky v přímém směru pokračuje užší chodbovitá prostora, zaklenutá půlkruhově valenou kamennou klenbičkou. Chodba v podélných stěnách prolomena mělkými souměrně situovanými výklenky se segmentovými cihelnými záklenky.

Z předsíňky levým portálkem je přístupný plošně největší sklep. Je obdélného půdorysu, zaklenutý stlačeně valenou cihlokamennou klenbou. Nade dveřmi do klenby proniká cihelná pětiboká výseč. V severozápadní čelní zdi sklepa je vlevo zazdřený průchod v kamenném záklenku, vpravo segmentově zaklenutý průchod do dalšího sklepa. V průchodu zdi je po celém obvodu jasně vyznačena spára, dokumentující sraz dvou stavebních etap.

Poslední ze sklepních prostor je sekundárně novodobě přepažen příčkami na tři menší místnosti. Sklep jako celek je zaklenut kamennou valenou klenbou z pravidelně opracovaných obdélných kvádrů. Nad vstupem i nad nikou jsou do klenby prolomeny dvě pětiúhlé výseče. Obě čelní zdi sklepa jsou kamenné, barokní, ze střídajících se vrstev velkého a drobného kamene.

I. patro zámku má vcelku pravidelnou a symetrickou dispozici, konstrukčně navazující na přízemí. Novodobé zásahy do dispozičního uspořádání jsou vcelku bezpodstatné. První patro je až na jednu menší místnost severovýchodního křídla zcela plochostropé. Asi u poloviny místností, včetně chodeb, se zachovaly fabionové stropy s odsazením, v některých pokojích na stropěch štukové rámy a geometrické obrazce – pozůstatek z klasicistních úprav zámku. Většina dveřních ostění je kamenná, hladká. Asi polovina dveří v I. patře je dvoukřídlých, výplňových, s původním barokním či klasicistním kováním. Okna I. patra opatřena vesměs okenicemi.

Obdobně jak v přízemí, probíhá budovu na vnitřní straně komunikační chodba, do které ústí jednotlivé obytné místnosti a obě schodiště. Chodba je přerušena jen ve středním křídle uprostřed halou, sloužící jako předpokoj hlavního salonu. Salon i předpokoj jsou na fasádách vyznačeny předstupujícími rizality. V obou těchto prostorách jsou dochovány ještě čtvercové parkety, avšak již hodně poničené. Po obou stranách salonu, obdobně jako v přízemí, se rozkládají dva a dva pokoje. Propojení místností s komunikační chodbou a pokojů mezi sebou je stejné jako v přízemí; rovněž systém vytápění z chodby.

Jihozápadní křídlo v I. patře až po pravoúhlé rozšíření se dispozičně shoduje s přízemím. Třetí místnost od severozápadního nároží je sekundárně přepažena příčkou na dvě menší prostory. Jednotlivé pokoje přístupny z komunikační chodby, dva rohové přes sousední pokoj.

Komunikační chodba v místech rozšíření křídla se pravoúhle lomí dovnitř dispozice. Z jižního rohu chodby je přístupna segmentově zaklenutá topná komora, z níž byly všechny přilehlé pokoje vytápěny. Východní nárožní pokoj, dnes zhruba čtvercové půdorysné plochy, vznikl ze dvou menších pokojů vybouráním dělicí příčky (viz. štukatura stropu a druhé zazděné dveře z chodby).

První patro severovýchodního křídla se dispozičně shoduje s přízemím až na menší odchylky. V severním rohu křídla na místo jedné místnosti v přízemí jsou v I. patře místnosti dvě – dle osové symetrie s protilehlým nárožím. Směrem jihovýchodním leží čtyřramenné schodiště, dále dvě plochostropé místnosti a třetí stejné půdorysné plochy, ale zaklenuté křížovou klenbou na odsazené patce, s půlkruhovými čely výsečí. Do této místnosti ústilo dnes již zazděné postranní schodiště z přízemí do I. patra.

Komunikační chodba se v severovýchodním křídle stejně jako v jihozápadním, pravoúhle zalamuje dovnitř dispozice. Dispozičně se však rozšířené konce křídel liší. V severovýchodním křídle se z konce chodby vchází do malé předsínky, zaklenuté křížovou klenbičkou. Pod touto předsíňkou probíhalo vnitřní schodiště z přízemí do I. patra (v přičce předsínky je vybourán otvor, jímž je možno schodiště spatřit). Za předsíňkou leží místnost stejné šířky jako chodba, v čele křídla dva nárožní pokoje s bohatým štukovým stropem.

II. patro zámku se v dispozici shoduje s prvním patrem. Je zcela plochostropé, v polovině místností dosud zachovány štukové fabionové stropy s odsazením s bohatou profilací. Světlá výška místností je však značně nižší než u prostor I. patra, a to i v hlavním sále zámku, který byl kupodivu umístěn až do druhého patra. Vyplňuje celou střední část středního křídla, na

obou fasádách ohraničenou rizality. Sál má bohatou štukovou výzdobu stropu – v ornamentu převládají rozviliny a válečné symboly jako meče, brnění, přilby, kopí, prapory atd. připomínající úspěchy stavitele zámku hraběte Salmy ve válečném tažení proti Turkům.

Všechna vnitřní okna, osvětlující komunikační chodbu, mají ještě původní barokní kování, asi v polovině pokojů dochovány klasicistní vnitřní okna a dveře. Většina dveří je dosud vsazena do původních kamenných hladkých barokních ostění. Pokoje byly, stejně jako v I. patře vytápěny z chodby; topná dvířka mají kamenná hladká ostění. Na jihovýchodním rozšířeném konci jihozápadního křídla je doprostřed dispozice vložena větší topná komora (obdobně I. patru).

Krov nad celým tříkřídlym objektem je původní barokní, krovové dříví ručně opracované. Krov vaznicové soustavy se dvěma vaznicemi, hambalkový, s ležatou stolicí vyztuženou vzpěrami. Na krovu plné bednění a novodobá eternitová krytina.

STAVEBNÍ HISTORIE

Nejstarší architektonické články na budově nynějšího zámku v Lipové se kupodivu koncentrují pouze na jihovýchodním konci jihozápadního křídla a to jak ve sklepech, tak i v přízemí.

Dva sklepní portálky svým charakterem lze zařadit na přelom gotiky a nejranější renesance. Pocházejí nejpravděpodobněji z blíže neurčené budovy, která stála buď na místě zámku anebo v jeho nejtěsnější blízkosti a byla při příležitosti barokní výstavby dnešní budovy zbořena.

Další trojice portálků v přízemí na téže konci zámku je od sklepních portálků odlišná a výrazně se též liší od všech ostatních portálů v celé budově. Tyto portály jsou nepochybně renesanční a lze je datovat na druhou polovinu 16. století.

S výjimkou těchto pěti architektonických článků jeví se celá zámecká dispozice, výstavba i převážná část konstrukcí jako projev novostavby, která byla zahájena v roce 1736 či 1737. Shodou okolností se v archivu v Děčíně zachoval plán, zachycující rozestavěný zámek k datu 1737. Z plánu ani popisu jasně nevyplývá, zda vodorovný řez hlavním zámeckým křídlem (znázorněný černou barvou) zachycuje skutečně jeho rozestavěnost, či zda kresba má pouze náznakový ráz, aby umožnila názornou dokumentaci ostatních částí objektu, u nichž stavba pokročila jen velmi málo, případně práce nebyly dosud zahájeny. Není tudíž vyloučeno, že k datu 1737 už hlavní křídlo stálo včetně obou horních pater.

„Umělecké památky Čech A – J“ uvádějí autora stavby Jeronýma Costu, který však zemřel již v roce 1741. Při studiu příslušného archivního materiálu se Costovo jméno nevyskytuje. Dochovaný plán v Cavalisově perspektivě je podepsán Václavem Pavlovským.

Velice zajímavým se jeví fakt, že v architektuře zámku se uplatňují do jisté míry ryze raně barokní formy a to v době, kdy u nás dozníval vrcholný barok. Platí to především o klenbách přízemí, které mají převážně raně barokní charakter a působí přibližně o tři čtvrtiny století starší, než jejich datování k roku 1737. Je to možné vysvětlit generačním problémem stavitele, budujícího Lipovou ve sklonku svého života. Tato rozporuplnost „doby a stylu“ zajímavost stavby nepochybně ještě zvyšuje.

Stavba zámku byla v hrubých rysech dostavěna k r. 1739. Ze spisových materiálů však vyplývá, že jeho celková úprava se protáhla na dalších pár let.

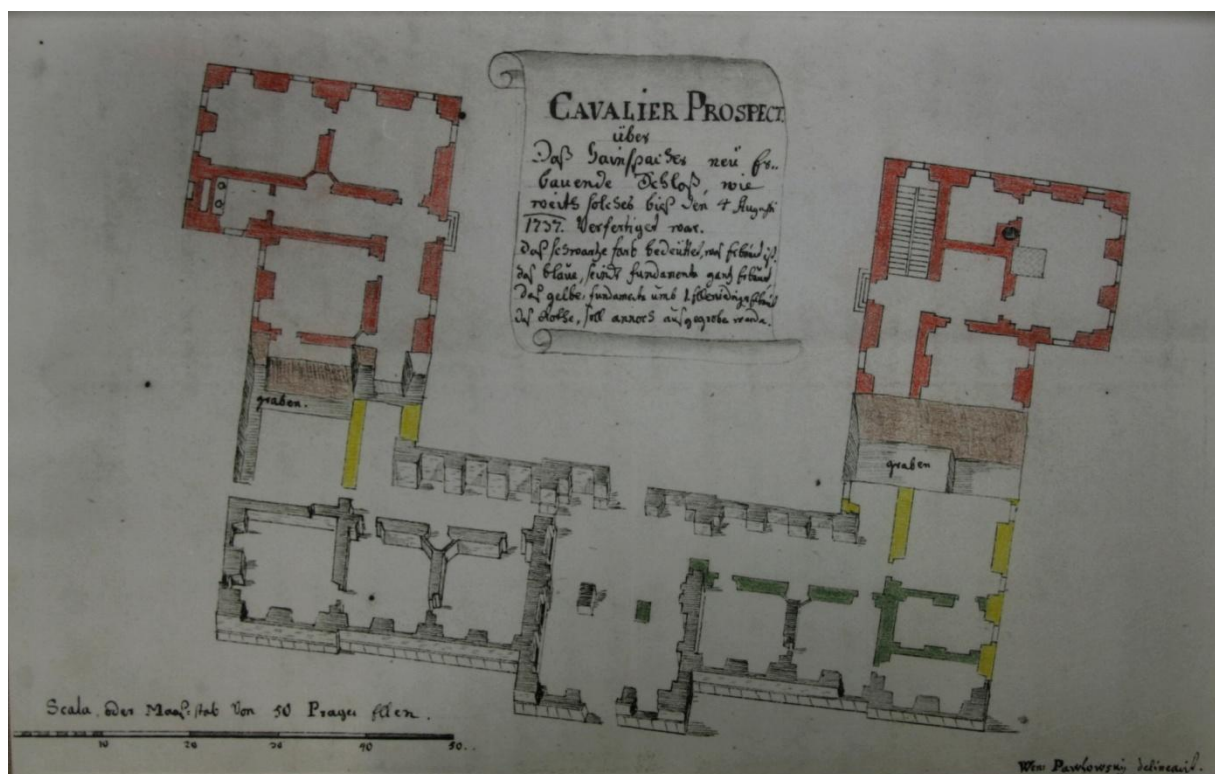
Dochovaný plán ve velké míře souhlasí s realizací. Podstatnější výjimkou je poloha schodů v jihozápadním křídle. Původní klenby v sousedství jihovýchodní místnosti vedle dnešních schodů dokazují, že došlo zřejmě k odchýlení od plánů teprve během stavby. Tuto myšlenku by potvrdovala i skutečnost že prostora v místech původně plánovaných schodů na konci oběžné chodby má klenbu posazenou na přízvední pilířky.

Stavebně historická analýza prokázala, že architektura na pohled jednotné barokní koncepce nese zajímavé stopy dílčích pozdějších úprav. Je to především portál orientovaný do čestného dvora a úprava balkonu nad ním. Obé je klasicistní; portál z přelomu 18. a 19. století, kovové zábradlí balkonu bude zřejmě mladší (kolem roku 1830/40). Při průzkumu v úrovni přízemí bylo zjištěno několik prostor, které se tvarem kleneb a výsečemi odlišují od ostatních kleneb spíše raně barokního charakteru. Zásah této klasicistní etapy výstavby zámku

je patrný i v hlavním vestibulu, kdy vstupnímu, nepochybně rozšířenému portálu odpovídají pětiboké výseče, oproti ostatním trojbokým. Osamoceně vložené pětiboké výseče do starší barokní klenby se vyskytují v přízemí zámku ještě na dvou jiných místech. Při překlenutí dvou místností v přízemí severovýchodního křídla došlo nepochybně i k vyhloubení menšího sklepa tamtéž.

Podle „Uměleckých památek Čech“ došlo ke klasicizující přestavbě zámku v r. 1843. S tímto datem nelze spolehlivě ztotožnit žádný architektonický článek budovy s výjimkou mříže balkonu na ose čestného dvora. Klenby s pětibokými výsečemi jsou nepochybně starší a možno je zařadit stejně jako vstupní portál ze strany čestného dvora do vrcholného klasicistního období na přelom 18. a 19. století.

Ostatní stavební změny v budově (příčky, některé zadržky dveří a oken) jsou bezvýznamné svým charakterem. Většinou novějšího data.

URBANISTICKO – ARCHITEKTONICKÉ ZHODNOCENÍ ZÁMKU V LIPOVÉ

Podnětem k zhotovení dokumentace byl program budovu demolovat a na jejím místě postavit školu v přírodě pro děti z ohrožené oblasti hnědouhelných dolů.

Návrh demolice na první pohled velice udivuje, neboť zámecká budova s tradiční tříkřídlou příhodnou dispozicí se jeví jako velmi dobře způsobilá na adaptaci pro požadovaný úkol i za toho předpokladu, že by bylo nutno vyměnit dřevěné horizontální konstrukce pater napadené houbou.

Budova je jinak v podstatě stavebně zdravá, bez vážných statických poruch a do roku 1973 byla obývána a udržována. Naopak různotvárností architektonického vzhledu jednotlivých prostorů je mimořádně vhodná pro velmi citlivou a vnímavou psychiku dětí na rozdíl od, s největší pravděpodobností, bezvýrazné utilitární novostavby, jež by zbořenou zámeckou budovu vystřídala.

Navíc z urbanistického hlediska zámek a park tvoří v krajině nedílnou jednotu již po několik staletí. Nelze si kulturně představit jedno bez druhého. Likvidace jednoho článku by znamenala těžkou a nezhojitelnou ránu do překrásné krajinné konfigurace, nacházející se v tomto severním pohraničním kraji, s nímž se do budoucna počítá jako s významnou rekreační oblastí.

